

2013 чылдың
АВГУСТ 29,
четверг
Садар өртээ
хостуг

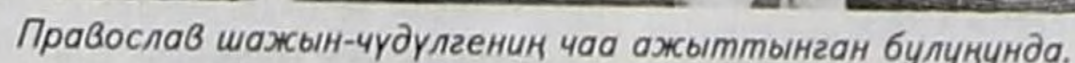
e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

<http://shyn.ru>

Депутаттың ажил-албаны

ОНЗА КИЧЭЭНГЕЙДЕ — ЭМНЕЛГЕЛЕР

Тывага ажилчын сургакчылаашкын
елде Күрүне Думазынын депутаты
Лариса Шойгу Республиканың онкология
диспансеринин ажил-ижинин байдалын
түрү-биле четкен. Эмнелгеге депутатты ка-
дык камгалал сайыды Орлан Донгак болгаш
диспансеринин кол эмчизи Алефтина Шивит-
ры утуп алган. Лариса Кужугетовнаның чу-
галал турары-биле алырга, ол Тывага келген
ынчанда-ла бо диспансерни оюп эртпезин
кылдар. Чүге дээрге ыжык аарыы дыка
кылдыг, ынчангаш бо аарыгже кичээн-
ки салыры чугула. Черле ынчаш сөөлгү
де кадык камгалал адырында аңгы-аңгы
рүне программалары херек кырында бот-
турал турар болгаш республикада эмнелге
и-дузасы көзүлдүр-ле эжижээн дээрзин
тутат демдеглээн.

Лариса Күжүгетовна депутат корпусунга алда эгелей бергеш-ле, бистиң республи-
каның аңгы-аңгы эмнелге черлеринге бодунуң
а-деткимчезин көргүзүп келген. Ол бо-
лса база онкология эмнелгесинде чыдар
ыг кижилерге чугула керек 350 муң рубль
ектиг эм-таң аймаан бодунуң өмүнээзин
сөөккелген. Химия-терапия салбырынга бо-
лса аймаа амгы үеде эргежок чугула, ооң
өк-үнези аар болгаш чедишпейн турар
экин Алёфтина Апрельевна чугаалаан.

Диспансерде чоокта чаа православ шажын чүдүлгелиг аарыг кижилерге, оларның төрөлдөринге дуза болзун дээш тускай өрээлди дерип кылган. Эмчилер боттары ону «эмнелге хүрээзи» деп адаар. Эмнедип чыдар улус келгеш, тейлеп, сагыш-сеткилин арыглап, ажыдып алыр. Кызылда Православ хүрээзиниң дээди ламазы Феофан боду келгеш, хүрээжигештиң турар черин шилип берген. Сентябрь айда буддист шажын чүдүлгелиг улуска база тускай өрээлди ажыдар. Эмнелгеде бо талазы-биле чаартылгаларны депутат деткээн.

Рентген, эндоскопия, УЗИ өрээлдерінде сатқан чаа эмнелге дериг-херекселдерін ажыгдалче киіріп, аарыг кижилерге чогуур дузаны чедирип турар. Лариса Шойгу эмнедип турар аарыг кижилер-биле чугаалажып, эмчи ачы-дузазының шынары кандыгыл дээрзин айтырарга, «экижип турар-дыр» деп харыяладылар.

Кадык камгалал сайыды Орлан Эрес-оолович Донгактың чугаалап турары-биле алырга, кадык камгалалының модернизация программасын езугаар бистиң республикага 1млрд. 700 муң рубль тускайлаттыңган. Республиканың бүгү эмнелгелеринге эмчи дериг-херекселдерин садарынче 622 млн. рубльди үндүргөн. Аар өрткитип (58 млн. рубль)

дериг-херексел — магнит-резонанс томографты республиканың 1 дугаар эмнелгезинде саткан. Ол ышкар республиканың 1, 2 дугаар эмнелгелеринге 30 млн. рубль өртектиг күштүг компьютер томографтарын саткан болгаш бо хүнде олар чедишкинниг ажалдан турар. Модернизация программазының боттанышкыны-биле республиканың барык бүгү эмнелге албан черлери деткимчени алган. Онкология эмнелгезинге хамаарыштыр алырга, рентген, узи-аппарат, эндоскоптар дээш, өске-даа чаа дериг-херекселдер-биле четчелзэн. Ол ышкар кезишкин кылырда

кижиниң ишти-хырнын кеспейн, монитор
таварыштыр көрүптер аппараттарны сатканы
аарыг кижилерге канчаар-даа аажок таарым-
чалыг байдалды тургузуп турар.

Кол эмчи Алефтина Апрельевна Шивит-
оол өөрзэн сеткилин илеретти:

— «Амгы үеде 2 муң ажыг киж и ыжык аарыындан эмнедип турар болза, оларның 40 хуузу химия-терапия эмнээшкинин ап турар. Бо хүнде химия-терапия салбырында 18 аарыг киж чыдып эмнедип турар. Лариса Күжүгетовнаның садып эккеп берген эмнерин бо салбырже дамчыдар бис. Химия-терапия эмнээшкинин эртип турар аарыг кижилер хөй болгаш оларга эки шынарлыг эмнер чугула херек.

2012 чылда эмнелгениң материал-техниктиг баазазы экижээн. Эксперт класстың аппараттарының дузазы-биле нарын кезиш-киннерни чорудуп турар бис. Шажын-чүдүлге өрээлинден аңгыда, психологтун өрээлин чоокта чаа ажиткан. Аарыг кижилер болгаш диспансериниң ажилдакчылары психолог эмчиниң дузазын ап эгелээн. Бичии уругларның палатазын ажиткан болгаш бо хүнде ында 4 уруг эмнедип чыдар. Оларның үжү химия-терапияны ап турар. Бистин эмнелгеге дузadetkimчезин доктаамал көргүзүп турар чаңгыс чер-чурттуууска өөрүп четтиргенивисти коллективтин мурунундан илередир-дир бис».

Черле ынчаш, сөөлгү үеде бүгү чуртта кадык камгалал адырынга чаарылгаларны чорудуп, чурттакчы чонга таарымчалыг байдалды тургузары-биле эмчи ачы-дузазынын шынарын көскүзү-биле экижидип эгелээн. Эмнелгелерде чон хүлээп алыр эмчилерин эрээлдеринин чанында ТР-ниң Кадык камгалал яамызының дээш, өске-даа чогуур албан черлериниң «изиг шугум» телефоннарының дугаарларын бижээш, асканын эскердим. Эмнелгениң, эмчиниң ажылынга таарзынмай турар азы харын-даа таарзынып турар болза, адык долгаарын сүмелеп турар хире. Ажыл дайы-биле Сүт-Хөл, Эрзин, Бай-Тайга дээш, өске-даа кожууннарга сургакчылап четкеш, кожууннун төп эмнелгелеринге киреривиске, кадык камгалал чаарылгазының талазы-биле программа таварыштыр чугула херек дериг-ерекселдерин алган болдулар. Ынчап кээрге, адык камгалал адыры сайзырап, бурунгаар үзүрелдиг хөгжүп олурар.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Айдың КУУЛАРНЫҢ чуруктары.

«Россия-10» төлевиел

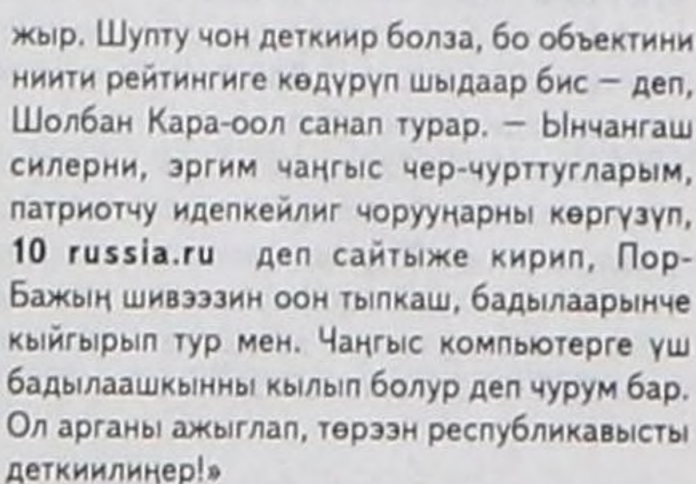
«ПОР-БАЖЫҢ»
ШИВЭЭЗИ ДЭЭШ
БАДЫЛАҢАР

Төрөөн Тывазынга ынак киж
бүрүзүн «Россия-10» деп төлөвилелге
киржи, «Пор-Бажың» шивээзи дээш
бадылаарынче Шолбан Кара-оол кый-
гынган.

Бүгү-россияның «Россия-10» деп төлевилел конкурсузунга мурнуку черни миллион-миллион чуртакчылыг хоорайлар ээлеп турар. Тывада «Пор-Бажың» шивээзи август 27-нц байдалы-биле 18 муң аймаг бадылааш-кыннарны алган болгаш 62-ги черни ээлээн.

Бо хүнде Чечен Республикада турар «Чеч-
няның чүрээ» болур Ахмат Кадыров аттыг хүрээ
14 миллион ажыг эң хөй бадылаашкыннарны
алган. Москва областа турар Коломен кремли
дээш 13 млн. 660 муң киж и бадылаан, үшкү
черни Тула областа Богорода музей-запо-
ведник ээлеп турар, 950 муң санныг.

«Бадылаашкыннарның баштайгы үе-чадазын эртпн алган «Пор-Бажы» Россияның эң тергиин 30 черлеринин даңзызынга кирип шыдаар бе? Түннел бадылаашкынга ооң кирери Тывага ынак кижилерден хамаар-

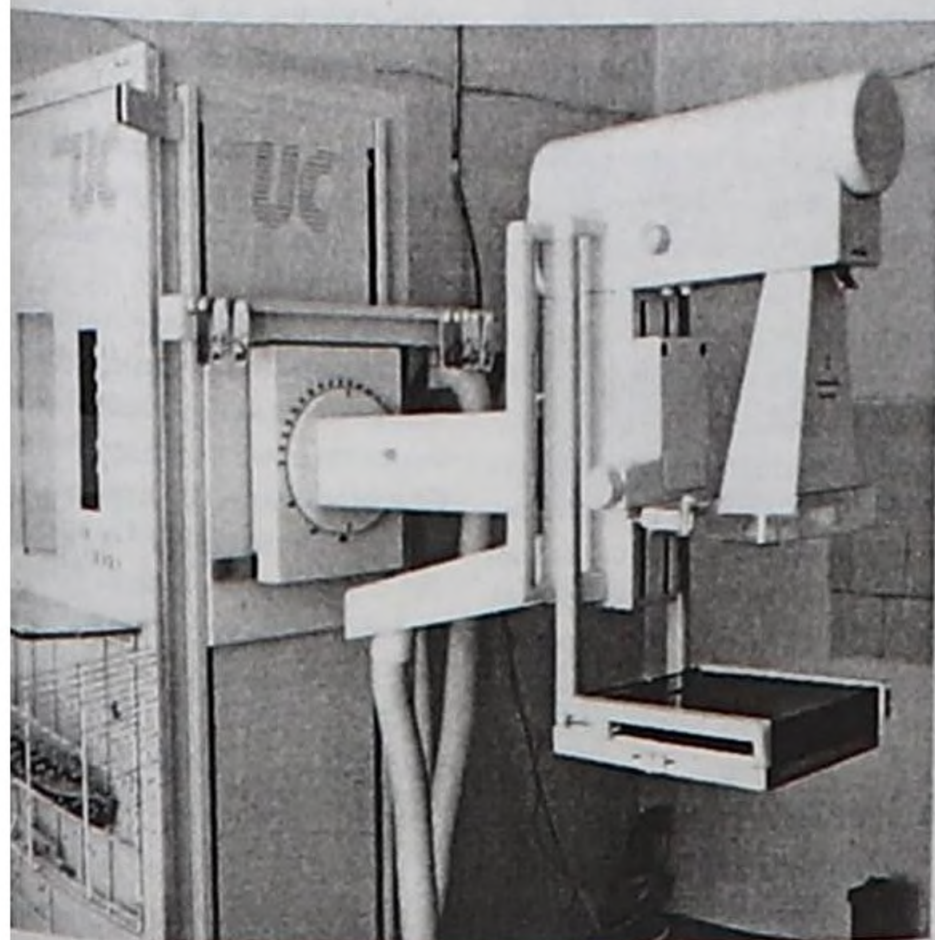

Ийги үе-чаданың бадылаашкыннары август 30-ге чедир уламчылаар. Чүгле сайтыга звес, 1880 дугаарже смс-дыңнадыг чорудуп болур. Бир медээнің өртээ үш рубльден бичии-ле ажыг. Июль 1-ден сентябрь 1-ге чедир уламчылаар ийги ээлчегже федералдыг округ бүрүзүнден 10-10, чүгле 80 объект кирер. Ийги ээлчегнің сорулгазы — девискээр ылгаашкыны хамаанчокка бүгү чоннуң бадылаашкыны-биле түңнел бадылаашкыннарга киржир үжөн объектини шилири.

Түннел бадылаашкыннар сентябрь айның дургузунда үргүлчүлээр. Оң түннели-биле Россияның эң кол турисчи демдектери — он чер тодараттынар.

Пор-Баажың шивээзи Тыва Республиканын
Тере-Хөл кожуунда ындыг аттыг хөлдүн ор-
тузунда турар. Ону VIII чүс чылдың ортузунда
уйгурларның чагырыкчызы Элетмиш Бильге-
каганның чарлыгы-биле туткан. Ээлеп алган
девискэрин быжыглап алары-биле ол каган
ындыг шивээзин туткан чүве-дир.

Ооң ханазын он метр чедир бедидир туткан, ортузунда эң бедик черде турар төп арзэл Элетмиш Бильге-каганның өргээзи деп, эртемнер санап турар. Бурунгу тудугжулар хөл ортузунда ортулукче муң-муң тонна дойну, өрттөткөн тууйуну дажыгалап чедирип тургаш, оң тудугну кылган.

Онкология диспансеринде чаа дериг-херексел.

Хүннүд медээлери

УШ ХҮН ДУРГУЗУНДА
26,8 МЛН.

«ТываЭкспо-2013» делгелге-ярмарканың бараан саарылгазы 3 хүн дургузунда 26,8 млн. чедип, эрткен чылдың көргүзүүндөн 14 хуу өскөн.

Аңаа чардынган керээлериниң, дугуржулгаларыны саны 207 четкен, делгелге-ярмарканы 3 хүн дургузунда республиканың 24 муң чурттакчылары болгаш аалчылары көргөн. Делгелгеге Москва хоорайдан, Новосибирск, Томск, Омск, Оренбург, Челябинск болгаш Кемерово областтардан, Красноярск болгаш Алтай крайлардан, Тыва болгаш Хакасия республикалардан сайгарлыкчы чоруктуң 120 ээлери киришкен, оларны саны 2012 чылдаазына деңнээрге, 31 хуу хөй. Бо хемчеглерге киржирин күзүн сайгарлыкчыларны саны чыл санында өзүп турар дээрзин демдеглээр апаар. Бо делгелгеге Тываның сайгарлыкчылары ооң шупту киржикчилериниң 43 хуузу болган.

КЫЗЫЛ ДИПЛОМНУГЛАРГА
СУБСИДИЯ

Дээди өөредилге черлерин кызыл диплом-биле дооскан болгаш ипотека чээлизинге республика бюджетинден субсидия алырынче кордап турар доозукчуларның документтерин Тываның Аныяктар болгаш спорт яамызы хүлээп ап эгелзэн.

Тыва Республикага чуртталга бажынын садып (тудуп) алыры-биле ипотека чээлизин алырының керээлеринге үндезилеп, алган чээли акшазының хуузу дуглаары-биле субсидияны тыпсыр. Чугаа болза, ипотека чээлизиниң төлөвириниң аразында ылгалдын дугайында болуп турар. Доозукчуга тыпсыр субсидияның эң улуг хемчээли 500 муң рубль түнден ашпас ужурулг.

Аныяктар болгаш спорт сайыдының оралакчызы Ольга Любимова-ның дыңнадып турары-биле алырга, чаа чурум мурнукузунга деңнээрге, элзэн «чымчак» болуп турар. Субсидия алырынга 35 хардан ашпаан, күрүнениң дээди профессионал албан черин тергип эки демдектер-биле 2010 чылдан эрте эвес дооскан

кижи кордап болур. Оон аңгыда кордакчының үзүктел чок ажыл стажы Тыва Республиканың девискээринде бүрүткеттинген ажыл берикчизинге 6 айдан эвээш эвес болур ужурулг. Субсидия алыкчыларының даңзызын тургузуп тура, экономиканың боттук секторунда ажылдап турар болгаш назы четпээн уругларлыг «кызыл дипломнуларны» мурнады көөр.

Мурнуку үеде чуртталга байдалын социал төлөвирлер, субсидиялар азы күрүне деткимчезиниң өске-даа хевирлерин (ие, өг-бүлө) капиталындан аңгыда) ажылдап тургаш, экижидип алган хамаатыларда субсидия алыр эрге чок.

Субсидия алырынче кордап турар кызыл дипломнуг специалистер бо чылдың сентябрь 15-ке чедир Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт яамызынче (Калинин кудумчузу, 16, каб.201, тел. 6-05-03) субсидия тыпсырының дугайында билдиришкени бо чурумда капсырылгада майык езугаар ийи хоолга кылдыр, ол ышкаш өг-бүлөзиниң кежигүн бүрүзүн бадыткап турар нотариуска шынзыткан документтерни дужаар.

ЧЫЛЫГ СХЕМАЗЫН
ТУРГУЗАР

Хоорайларның болгаш суурларның чылыг хандырылганының схемазын ажылдап кылырын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Үлетпүр болгаш энергетика яамызынга эң чугула сорулга кылдыр дааскан.

Бо чылдың эгезинде Чазак Даргазы бо талазы-биле байдалды хандыр сайгарарын, кол кичээнгейни чылыг-биле хандырылганы боттандырып турар төптерге угландыраарын ук яамыдан негзэн. Ол ышкаш айтырыгны сайгарар болгаш ооң технологтуг, организацыг схемаларын болгаш курлавыр шийтирлерин ажылдап кылыр ажылчын бөлүктү тургузарын Чазак Даргазының бирги оралакчызы Михаил Козловка, Үлетпүр болгаш энергетика сайыды Роман Кажин-оолга дааскан.

Ак-Довурак, Шагаан-Арыг хоорайларның болгаш Хову-Аксы,

Чаа-Хөл суурларның чылыг хандырылганының схемаларын ажылдап кылырының талазы-биле ажылды боттандыраары-биле Санкт-Петербург хоорайның «Каттышкан энергоменеджмент» КХН компанияның төлээлери келген дээрзин Роман Кажин-оол дыңнаткан. Конкурс эрттирген соонда ол компания-биле үстүнде айтыткан черлериниң объектилеринге чылыг хандырылганының схемазын ажылдап кылыр кылдыр күрүне керээзин чарган.

«Ол компанияның специалистери Тывага келгеш, чылыг хандырылганының схемазын тургузарынга эрежок чугула медээлерни чыырының талазы-биле улуг ажылды кылган — деп, энергетика сайыды демдеглээн. — Олар хоорайларның болгаш суурларның чагыргаларына барганнар, котельнаяларның техниктиг көрүлдэин кылып чорутканнар».

ТР-ниң албан-езузуунун сайтызындан.

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕ

Парлалга конференциязының үезинде.

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының хуралдаар залына сайыт Каадыр-оол Бичелдей база ниити, школа назыны четпээн, немелде өөредилге болгаш кижизидилге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Анна Ооржак республиканың массалыг информация чепсектериниң төлээлеринге парламентке конференциязын эрттирген. Аңаа журналистер республиканың ниити билгил албан черлериниң чаа 2013-2014 өөредилге чылынга белеткелениң, чаңгыс аай форма хепти киирериниң болгаш өөредилге номнары-биле хандырылганы дугайында тайылбырны ап, сонунураан айтырыгларынга харыяларны алган.

Каадыр-оол Алексеевич парламентке конференциязын ажыдып тура, август 28-ке чедир шупту школалар өөредилгеге белен дугайында паспорттарын алыр, бо чылын 35 школаның капитал септелгезинче болгаш эде тударынче 67 млн. рубльди чарыгдан дугайында демдеглээн. Бо хүнде республиканың девискээринде 186 школаларның 122-зи чаа өөредилге чылынга белен дээрзин айтыркан.

«2013-2015 чылдарда республика өчү-хөреңгизиниң болгаш социал адыр объектилериниң капитал септелгези» тускай сорулгалыг программаны езугаар ниитизи-биле 12,3 млн. рубль түнге 7 объектиниң капитал септелгезин чоруткан. Күрүне болгаш муниципалдыг бюджеттерден капитал септелге чорудары-биле ниитизи-биле 88, 04 млн. рубль, республиканың девискээринде өөредилге объектилериниң чаа өөредилге чылынга белеткелинге бюджеттин аңгы-аңгы үндезиннеринден 122, 999 млн. рубль, а чылдың-на септелгезинге 34, 959 млн. рубль көрдүнгөн.

Школаларның белеткелениң дугайында чугаа үезинде бо чылын өрттөнгөн Ишти-Хем ортумаа школазы кичээнге чок артпаан. Тудугну декабрь айда доозары көрдүнгөн, а аңаа чедир школалар немелде бажыңнарга өөренир.

База бир чидиг айтырыг — Кызылдың № 3 школазы. Журналистерниң капитал септелге чоруп турар школаның «салым-хуузу» дугайында сонунураан айтырыгына Каадыр-оол Алексеевич: «Школа сентябрь 1-де уругларны хүлээп алыр» — деп харыяны берген. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун даалгазы езугаар школаның септелге ажылдары дүн-хүн чок чоруп турар болгаш хуусаазында дужааттынар ужурулг.

Чаңгыс аай форманы киирери яамының шийтири эвес дээрзин Каадыр-оол Бичелдей сагындырган. 2013 чылдың сентябрь 1-де күш кирер «Өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлу кирген эдилгелерге дүүштүр Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол «Тыва Республиканың күрүне болгаш муниципалдыг ниити билгил организацияларынга школа формазын киирериниң дугайында»

2012 чылда республиканың школаларының чаа өөредилге литературазы-биле хандырылганы 63 хуу болган. 2013 чылда школа библиотекаларының фондуларын көвүдөдир сорулга-биле 44 млн. рубльге 145806 экзemplар ном садып алыры көрдүнүп турар.

Чарлыын үндүргөн. Чарлык езугаар тус черниң бот-башкарылга органны чединмес болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге форма садып алырынга деткимчени көргүзүр ужурулг.

2013 чылдың август 15-тин байдалы-биле школалар форма-биле республикада ниити өөреникчи санындан 48,8 хуузу — 26480 өөреникчи (2013-2014 өөредилге чылының эгезинде өөреникчи саны — 54675) хандырылган. Социал байдалы берге болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерден 4241 өөреникчи, берге байдалда өг-бүлелерниң ниити уруглар санындан 32,7 хуузу (12986 кижилер) хандырылган.

Социал байдалы берге өг-бүлелерниң ажы-төлүнгө формаларны кандыг акша-хөреңги-биле сатканы деп айтырыг тургустунуп келген. Үстүнде айтыркан-биле тус чер бот-башкарылга органны хандыраар. Школалар форманың ортумаа өртээ 1 муң рубльден 3 муң рубльге чедир.

Сентябрь 1-ге чедир школалар форманы уруг-дарыныга садып четтикпээн ада-ие өөредилге чылының дургузунда садып ап болур дуга-

йында Тыва Республиканың чылының Чарлыында айылчалзажок өөредилге сай чугаалап турары-биле алыр лалар ол хуусааны кызыр өөредилге чылында школалар хөй кезин чаңгыс аай хепт болур.

Чаа өөредилге чылында келде школаларны өөредилге номнары-биле хандыраары хам Сөөлгү 3 чылда номнар са субвенция акша-хөреңгизин млн рубльди углан ТР-ниң Өөредилге болгаш яамызының 2013-2014 өө чылында 196396 өөредилдиктиг литература комплексы садып алдырган. Өөредилге федералдыг күрүне стандартын шынгазтып турар класстар комплектилерин саткан ТР-ниң Өөредилге болгаш

яамызының гени шинчил (мониторинг) түннелдер алырга, 2012 республиканың чылында дилге литература биле хандырылган 63 хуу болган чылда школа

текаларының фондуларын дедир сорулга-биле 44 млн. рубльге 145806 экзemplар ном садып көрдүнүп турар.

Парлалга конференция уруглар садтарының олуттар ылгазы, аныяк башкыларга чээлизиниң база оларның акшазын көдүрериниң дугаа дээн ышкаш айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. Өөр яамызы — ведомстволарны улуу болгаш айтырыглар б темалар хөй.

Школа назыны четпээн ларны кижизидилге бай чедимчелиг хандыраар дугайы тырыгны шийтирлээри-биле Президентизи Владимир Путин 2012 чылдың май 7-де үндү № 599 Чарлыында 2016 чедир 3 хардан 7 харга чед чии чаштарны уруглар садтары ээлчеглерин узуткаар улуг соны салган. Тывада ол талаа чоорту боттандыраар программа («орук картасы») ажылдап болгаш бадылаан.

Валерия КО

Авторунун тирттырган

ПЛАННАРНЫ УЛУГ, АЖЫЛДЫ ШАЛЫПКЫН ДЕП ҮНӨЛЭЭН

Тываның девискээринге өмүр-даш казып тывар төлөвилелдерни чурттуң резиденци Владимир Путин эткээ.

Ындыг медеглелди күрүнениң аштыңы бо чылдың август 26-да өмүр-даш казып тывар бүдүрүлгелерниң видеоконференциясынын езинде кылган. Аңаа Тываның энергетика үлөтпүр орпорациязының (ТЭУК-ның) ижүне директору Руслан Байсаров, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол, адырның ажылчыннары болгаш өрүмнэри киришкен.

Элегесте өмүр-даш казынында ажилдың чоруп турарының дугайында Россияның Президентизинге Руслан Байсаров билгээ. Ол черде казып кызышкын ажилдары эгелээн, алдынган өмүр-дашты Саян аңыраң азыр демир-орук-биле өртүр, оон улаштыр Транссибирь агаш Байкал-Амур оруун тавартыр араккы Чөөн чүкче чедирер дээрзин дыңнаткан. «Элегес — урагине — Кызыл» орукту дарының дугайында шийтир хүлөп алдынган, ол чорук биске, Тывага-даа база Россияга-даа итизи-биле стратегити улуг ужураалыг — деп, Руслан Байсаров таалаан. Ыраккы Чөөн чүкте Тываның кокстуг өмүр-дашын дүр сөөртүр сорулгага ажылгаар ны суг портун ТЭУК тудуп элээн дээрзин ол демдеглээн. Оон улаштыр Азия-Оокум океан орттарыңе кирер немей орук Россияга ажиттынар — деп, ол айткан. «Оон аңгыда республикага ит ужураалыг бир чүүл бар — өмүр-даш садар 18 черни тургузар, ынчан Тываның чурттакчылары аар чүүлдү бажыңдан каш азым черден садып алыр апар. Ити үеде өмүр-даш алыр дээн ки 100 ажыг километр орукту кен градус соокта эртер ужура ааржып турар, ынчан оон өртээ кок аартаар».

ТЭУК-ның планнарын Россияның Президентизи улуг, ылды шалыпкын эгелээн деп элээн. «Ажылыңарга таваржып аар бергелеринерниң дугайын алыр мен. Оларны ажил теринерге бүзүрээр мен. Оон тинде кады ажилдаар черлерге харылзааларны база. Саңа-даа айтырылгы бар. Ажил-реки, салым-чаянныг улус-турлер, силерниң ышкаш ындыг төлөвилелдерни деткир бис» — деп, ол чугаалаан. Тываның девискээринге төлөвилелди күндүрине чедишкыннерни күрүнө аштыңы күзээн.

«Тываның энергетика үлөтпүр орпорациязы демир-орук тудар

ажылды Элегестин өмүр-даш чыдыны-биле кады ылап-ла сегирип алган. Олче дыка хөй акшаны амдыгааштан салып тур, ону күсөдир деп бүзүрел бар — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол тайылбырлаан. «Садып алырыңа дыка хөй акшаны үндүрген техниканың шөлде ажилдап турарын көрдүс. Бүдүрүлгениң күш-ажылының бүдүрүкчүлүгү аажок бедик-тир, ынчангаш өмүр-даштын бот-үнези база ындыг болур. Төлөвилел экономика талазы-биле үндөзилеттинген дээрзин база катап чугаалаан. Владимир Владимирович ол төлөвилелди кичээнгейлиг хайгаарал турар, бистиң регионну деткирин бүзүредип келген. Ол биске аажок өөрүнчүг, Тываның кокстуг өмүр-дашы Россияның экономиказын сайзырадырыңа үлүүн кириеринге идегээр мен».

ТЭУК-ның чингине директору Руслан Байсаров бүгү тудуг ажилдарын корпорация 2018 чылга чедир доозар хүлээлгелиг деп чугаалаан. Ол ажил Тываның чурттакчыларының экологтук эргелерин камгалаарын барымдаалап боттаныр дээрзин база катап бүзүрөткен. «Чоокку үеде кылыр ажылыгыс — идекпейлиг казып тывышкын ажылы, өмүр-дашты казып тыпкаш, өске регионнарже демир-орук туттунгуже чедир автотранспорт-биле чедирер бис — деп, ол тайылбырлаан. — Бисте

хүлээлгелерниң күсөлдөзү-дир. Ол дээрже корпорацияның бодунуң акша-хөреңгизи-биле өмүр-даш складтарын муниципалдыг тургузуг бүрүзүңе тудары-дыр. Ол чорук чурттакчы чонга өмүр-дашты чийк өртөк-биле садып алыр арганы тургузар, амгы үеде бир монополист бар болгай, оон-биле чижилге кылыр чер ол-дур» — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан. Саңа-хөө талазы-биле немелде чарыгдалы улуг-даа болза, ажилга экология талазы-биле ажыктыг технологияларны инвесторнуң ажылгаар деп турарын чогумчалыг деп үнөлээн.

Август 26-да одалга-энергетика комплекзин сайзырадырының болгаш экологияның айыыл чок чоруунуң стратегиязының айтырылгыларын талазы-биле комиссияның хуралыңа Президент Владимир Путин чедери берге черден тып турар ажыктыг казымалдарның үндүрүүн дүжүрерин боттандыра даалганы берген. Ол шийтир Элегестин өмүр-даш чыдынынга хамааржыр деп, специалистер санап турар.

«Инвесткафениң» анализтекчизи Андрей Шенк ажыктыг казымалдар үндүрүүн дүжүрген чорук ырак-уза черлер Эльгага (Якутия) болгаш Элегесте (Тыва) хамааржыр деп санаан. «Ажилдап кылышкын ажилдарын боттандырып турар компанияларга ол ажыктыг. Үндүргүдөн хостаан чорук «Мечел» төлөвилелди болгаш Байсаровтун компаниязын инвестицияның сонургаар чоруун болдурар» — деп, Новости РИА-ның корреспондентизинге эксперт дыңнаткан.

Демир-оруктуң ээлгир тарифтерин демир-орук тудуун кылып турар участоктарга кириериниң талазы-биле Владимир Путинниң өске саналы база «Мечелди» болгаш ТЭУК-ны деткиринче уланган.

«Мечел» дээрже казымал байлак чыдар черден узуну 321 километр демир-орук адырын БАМ-че бот-тускайлаң тудуп кириген кара чаңгыс компания-дыр.

Байсаровтун компаниязы база Элегести шингээди алыры-биле

кокстуг өмүр-даштын чыдыны бар, ол дээрже «Ж» маркалыг бедик шынарлыг өмүр-дүр. Эң арыг одаар чүүл. Ону аравыста газ деп адаар бис».

Руслан Байсаровтун кылган медеглелинче Шолбан Кара-оол онза кичээнгейни угландырган. «Ол дээрже Тываның Чазаа биле ТЭУК-ның аразында дугуруштунган социал

чергелештир Кызыл — Курагине аразының узуну 410 километр, өртээ 195 миллиард рубль демир-орукту тудар сорулгалыг. Ынчан Тыва Республика Транссиб-биле харылзааны тудуп эгелээр, ТЭУК компания өмүр-дашты Ыраккы Чөөн чүктүң порттарыңа чедирер алаар.

gov.tuva.ru-дан.

ТЫВАНЫҢ МАЛЫ — 2 МЛН. ХИРЕ

Тываның удуртулгазының көдээ ажил-агый политиказында кол угланышкыны — мал ажил-агый адырын улам хөгжүдери. Мал ажилынче доктаамал кичээнгейни салып, аңаа деткимчени үргүлчү көргүзүп келген ачызында мал бажының санының хөй талазы-биле Тыва — Россияда мурнуку одурулдарда. Сибирьде Тыва — эң хөй мал-маганың девискээр. Амгы үеде Тываның одарларында 1 миллион 741 муң баш мал онча-менди өзүп көвүдөп турар.

Ажил-агыйн чаа эгелеп чоруур фермерлерге дуза программазыңа 24 аныяк малчыннар каттышкан. Олар шупту мал азырап өстүрүп шыдаарыңа арга-мергежилин бадыйткап, бизнес-төлөвилелдерин камгалап алганнар. 540 мундан 1 миллион 200 муң рубль чедир дузаламчы акшаны хамыктың мурунда шыраак арга-дуржулгалыг аныяк малчыннарга берген. Күрүнөдөн бо чылын аныяк малчыннарга дуза кылдыр ниитизи-биле 23 миллион 833,5 муң рубльди тускайлап үндүргөн. Аныяк малчыннар 2600 баш шээр малды, 40 чылгы малды, 112 сарлыктарны дузаламчы акшага садып алганнар. Чижээлээр, Эрзин

кожуундан Эртине Хүлер — «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативинден уксаалыг 300 аныяк хойларны, Мөңгүн-Тайгадан Саяна Саая — «Мөген-Бүрен» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинден тыва уксаалыг хойларны, Чаа-Хөлден Буян Шөмбүл «Белдир» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинден 100 баш шээр малды садып алганнар.

Мал чеми белеткээринге чугула херек машина-техника аймаан база аныяк малчыннар садып ап турар. Танды кожуундан Алексей Лодайның бодалы-биле алырга, малды хөйү-биле азырап өстүреринге кол чүүл — кадыг-берге кышкы үеде мал-маганга четчир суген-ширбишти белеткеп алыры. Ынчангаш Алексей мал чеми белеткээр машина-техника аймаан бүрүн дериг-херексели-биле садып алган.

Аныяк малчыннар кышка шыңгыы белеткенип, күрүнөдөн дузаламчы акшага садып алганы мал-маганын чидирг чокка ажаап-тежээп, оон баш санын көвүдөдир азырап өстүрүп алыр сорулгалыг.

Тыва Республиканың Баштыңының ЧАРЛЫКТАРЫ

Шахтернуң хүнү-биле «Тываның даг-руда компаниязы» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдин ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың өмүр-даш үлөтпүрүн хөгжүдериңе ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле**

автотранспорт цегиниң чолаачызы **Василий Сергеевич Кудряцевти;**

Чадаананың автотранспорт участогунуң тракторизи **Николай Шаңгырович Монгушту;**

Чадаананың автотранспорт участогунуң машинизи **Владислав Юрьевич Сатты;**

Чадаананың автотранспорт участогунуң электродузаалакчызы **Чыргал-оол Кокелович Сатты;**

дериг-херекселдер септээр база дежурный электрослесарь (слесарь) **Мария Васильевна Устюжанинаны;**

автотранспорт цегиниң чолаачызы **Владимир Иванович Юртаевти** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2013 чылдың август 22

№ 171

Шахтернуң хүнү-биле «Тываның даг-руда компаниязы» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдин ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың өмүр-даш үлөтпүрүн үрө-түннелдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле**

даг ажилдарының участогунда экскаваторнуң дузалакчызы **Азиат Назын-оолович Монгушту;**

автотранспорт цегиниң бульдозер машинизи **Сергей Александрович Поповту** шаңнаар.

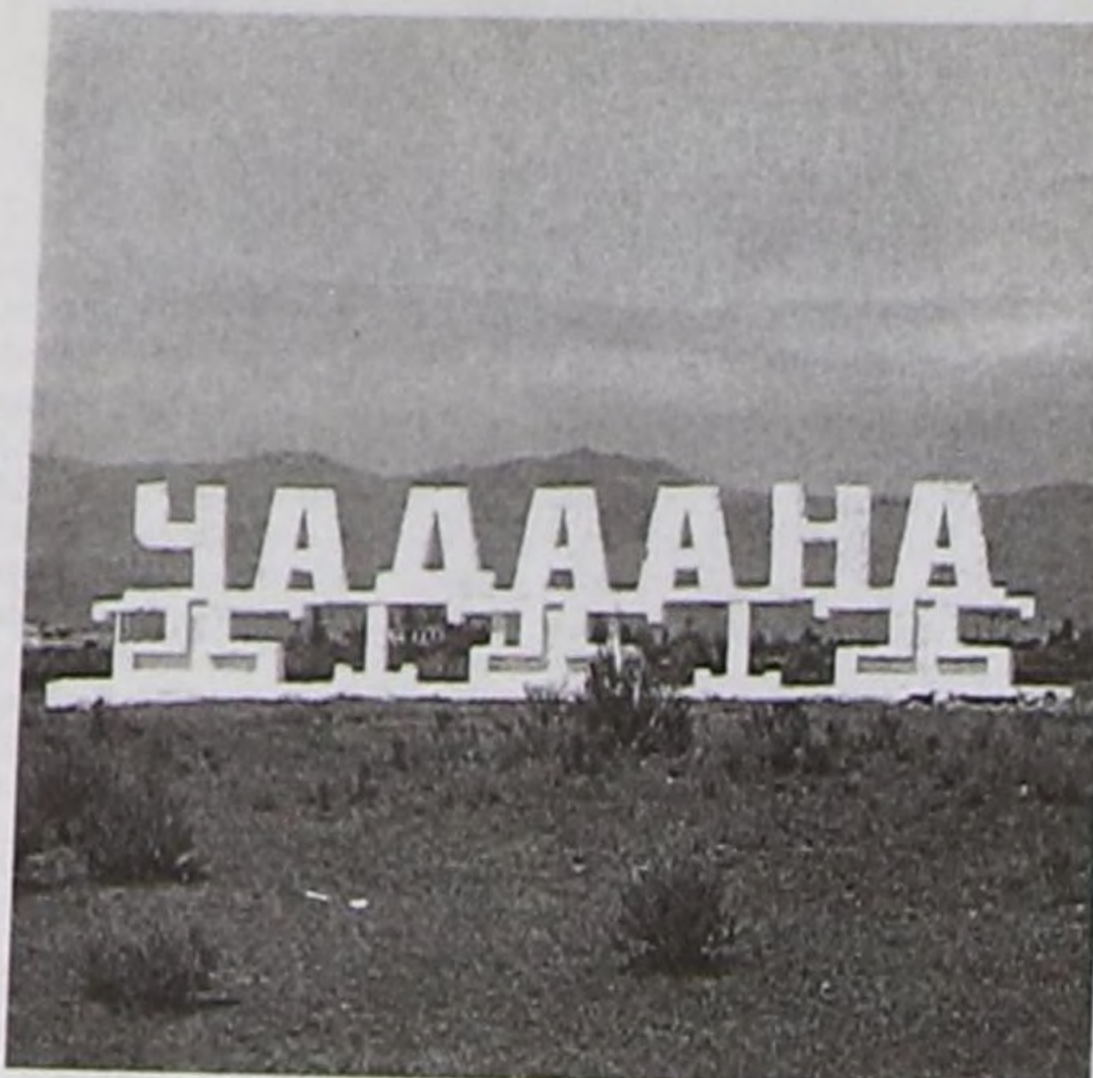
Тыва Республиканың Баштыңы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2013 чылдың август 23

№ 172

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИ САЙЗЫРАДЫР

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол 2013-2015 чылдарда Чөөн-Хемчик кожуунунун социал-экономика хөгжүлдээзинин хем-чеглеринин дугайында доктаалга ат салган.

Ооң мурнунда аңаа Тываның Чаазааның үнүшкүнүг хуралы болганын сагындыраал, ынчан сайгарылгалыг улуг ажилды боттандырган болгаш Чөөн-Хемчиктин бүгү чурттаачылыг он ийи черлеринге хамаатыларның чыыштары эртен.

Хей-хей кожууннар-биле аргы-жар оруктун белдиринде турар ол улуг район сөөлгү чылдарда берге байдалга таваржып турар. Муниципалдыг тургузугларның 2012 чылдагы рейтингинге ол сөөлгү черде эвес болганын чугаалаар херек. Комплекстинг ажилды кылбышаан, муниципалдыг тургузугнуң онзагай байдалын өөренип көрбейн тура байдалды үндээин-биле өскертири, бар күчүнү хаара тудары болдунмас деп, Шолбан Кара-оол санал турар. Ол ажил-херекке чүгүл тус чер бот-башкарылгазы чааскаан күш четпес дээрзи билдингир.

Ынчангаш адырлар аайы-биле яамыларга болгаш ведомстволарга — хамыктын мурнунда Экономика болгаш Көдээ ажил-агый яамыларынга Чөөн-Хемчик районунун социал-экономика хөгжүлдээзин планнап тура, адырны сайзырадырының депшилгелиг аргазын удуртулга болдурарын дааскан. Ындыг негелдени республика Баштыңы Чадаанага болган хурал үзүнде кылганын

сагындыраал. Оон аңгыда муниципалитеттерни сайзырадырының чаа аргаларына Чөөн-Хемчиктин үлгерин ажыглаар деп турар дээрзин регион удуртукчузу демдеглээн.

Бежен ажыг даалгалар бердинген улуг хемчээлди документиде ужуражылгалар үзүнде тус чернин чурттаачыларының көдүрүп турган айтырыглары кирген. Оларның дыка хөйү тус черниң бараан бүдүрүкчүлерин деткиринге хамааржыр, оон иштинде чугаа продукция сайгарына байдальдарны тургузарының, документиер долдурарына дузаның, электри четкилеринге коштурулга кылырынга чөпшээрел алырының дугайында болуп турар.

2013 чылдың октябрь 1-ге чедир республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы Теве-Хая суурга сүт болбаазырадып кылыр биче цехти ажылгалче кириерин хандыраар, О.Н. Ондарның тараачын-фермер ажил-агыйының бүдүрүп турары хымызынга айыыл чок чоруктуң сертификадын алырынга дузалаар ужурулг. Баян-Тала, Хайыракан, Теве-Хая, Хөндөргей, Шеми, Чыраа-Бажы суурларга, Чадаана хоорайга сүт хүлээп алыр пунктуларны органиастаар. Кара-Дыт болгаш Оораш-Кужур деп черлерде малчынар турлагларында кудуктарны чаартып кылыры көрдүнген. Бо чылдың сентябрь 1-ге чедир Чер болгаш өнчү-хөргү харылзааларының яамызы Хорум-Даг суурга «Тууйбу болгаш шлак-бетон блоктарын бүдүрерин органиаста-

таары» деп төлевилелди күүседир-биле чер участогун өнчү азы хөлезилелге алыр кылдыр документиер долдурарына дузалаар, октябрь 1-ге чедир — Чадаана хоорайга эвээш каат бажынар тудар кварталдың тудуунга черни бүрүт-кедип алырынга деткимчени көргүзөр. Чадаана хоорайдан ырак эвесте Ортаа-Алаак деп черге туристер баазаны органиастаары-биле чер участогун декабрь 1-ге чедир бүрүт-кээр ужурулг.

Чөөн-Хемчиктин сайзыралына хамааржыр дараазында хемчеглерни чоокку үш чылда боттандыраар кылдыр тодараткан: көдээ ажил-агый бүдүрүлгези, тудуг материалдарының үлетпүрү, туризм, чуртталга бажынарның тудуу уламчылаары, өөредилгени, кадык камгалалын болгаш культураны чаартыры, электри-четки ажил-агыйын сайзырадыры, нити ажылгалдың автомобиль оруктарының шынарын бедидери. Тус черниң бот-башкарылгазы регион эрге-чагыргаларының дузасы-биле улуг хемчээлди сорулгаларны күүседир ужурулг. Ылаңгыя кожуун чагыргазы 2013 чылдың төңчүзүнге чедир тараачын (фермер) ажил-агыйларын деткиринин, садыгны болгаш амыдырал хандырылгазын, пассажир аргыштырылгазын сайзырадырының, чурттаачылыг черлерин чаагайжыдарының талазы-биле тускай сорулгалыг программаны ажилдап кылыр. Ол программаларның саң-хөө деткимчезинин аргаларын Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы, Саң-хөө яамызы болгаш Экономика яамызы тодардыр. Ындыг хевирлиг документиер ажилдап кылырынга улуг дуржулга ол районда бар дээрзин сагындыраал: хой ажылын сайзырадырының муниципалдыг программанын чөөн-хемчикчилер бир дугаарында хүлээп алган болгаш боттарында күүседип турар.

Ол ышкаш Чадаана хоорайга уруглар садының тудуунуң болгаш Хорум-Дага спорт залының төлевилел-смета документациязын муниципалитет белекээр, Шеми суурда контораның оран-савазын уруглар сады кылдыр эде кылыр, кожуунга ЧКА бүдүрүлгезин тургузар, дилиг материалдарының бүдүрүлгезин калбартыр аргаларны тывар ужурулг. Оон аңгыда 2014 чылда Теве-Хая суурга картофель шыгжаар черни тударын Көдээ ажил-агый яамызы-биле кады шиитпирлээр, Хемчик хемниң

эринде чалды быжыглаары, Хемчиктин суггарылга системазының кол тудугларын капитал септээр эргежок чугула.

Яамы бүрүзүнге сорулгаларны тодараткан, оларны күүседирге кожуунун экономиказынга болгаш социал адырынга көскү өскерилгелер көстүп кээр. Үлетпүр болгаш энергетика яамызынга берген даалгаларның аразында Чадаана хоорайның, Ийме, Баян-Тала, Элдиг-Хем суурларның девискээрлеринде электри шугумунуң капитал септелгези, «Кирзавод» деп черге электри шугумун шөөри, делегейин «Үстүү-Хүрээ» фестивалының киржикчилеринин чурттаар черде лагерьни болгаш Чадаана хоорайның стадионун электржидери, малчынарның үш турлаанче электри шугумун кожарына дуза чедирери кирип турар. Шеми суурже кирер орукту тударының төлевилел-смета документациязын Орук-транспорт яамызы хандыраар болгаш ол орукту 2015 чылда ажылгалче кириер, Чадаана хоорайда С. Шойгу кудумчузунуң капитал септелгезинин төлевилелин ажилдап кылыр болгаш күүседир, Чадаана хемни болгаш Чыргакы хемни кежир ийи көвүрүгнү тудар ужурулг.

черниң бараан бүдүрүк чаа эът, сүт, хлеб-було лары-биле хандыраары биле күрүнө болгаш му чагыгны тургузарын дааскан. Чадаана хоорайга культура комплекзин 2014 чылда Тудуг яамызы болгаш спорт яамызы дузаар, ол ышкаш кожгазы-биле кады районга эмнелге комплекзин төлевилел-смета документа белекээр ужурулг.

Чазак кежигүннери-бжып тура, чурттаачылар хандырылгазынга, школ гаш Культура бажынын лынга хамаарышкан чиди ларны көдүрүп турган хамаарыштыр аңгы ч хүлээп алган. Байдалды соонда республиканың К галал яамызынга бо чы тьбрь 1-ге чедир фельдш пунктузун мебель-биле, дериг-херексели-биле, э хандыраарын дааскан. Орт ланың серизинге капитал с чорударының дугайында 1 октябрь 1-ге чедир хүлээ а ол ышкаш өөредилге ч бус-биле хандыраарын Ө

Даранылга цехинде.

Республиканың Кадык камгалал яамызы кожуун эмнелгезин автотранспорт-биле хандыраар, диш эмнээр кабинетти ажыдарына дуза чедирер, негелдеге дүгжүп турар наркология кабинетин ажыдар. Кадык камгалал албан черлерин тус

яамызынга хүлээндирген. Культура бажынын чогуур де кириер талазы-биле хемч бир ай хуусаа дургузунда К яамызы алыр.

ТР-ниң албан-еэ сайты

Белеткел ажилдары кидин түлүк

Алдан-маадырларның тура халыышкынының 130 чыл

Алдан-маадырларның тура халыышкынының 130 чылын демдег-леп эрттирер дугайында Алдан-Маадыр суму болгаш Сүт-Хөл кожуун чагыргаларының шиитпирлерин Тыва Республиканың Чааа деткээш, бо республика байырла-лын сентябрь 20-21 хүннеринде эрттиреринин дугайында доктаалды хүлээп алган. Юбилейни белет-кээр болгаш эрттирер талазы-биле Чазактын органиастыг комитети тургустунган. Ол ышкаш байырла-лды төлептиг уткууру-биле чорудар белеткелдин план-хемчеглерин хү-лээп алган.

Тыва улустун төөгүзүнде кезээ мөңгедө балаттынмас болушкун — алдан-маадырларның тура халыыш-кынының 130 чылынга тураскааткан байырлалга белеткел ажилдары

Сүт-Хөл кожуунда чоруп турар.

Алдан-маадырларның тура халыышкыны тыва чонун төөгүзүнде болгаш сагыш-сеткил амыдыралында онзагай черни ээлеп турар. Национал-хосталгалыг шимчээшкенин чугула үе-чадазы болу бергенинден ол тываларның нация болуп катты-жарына, Тыва чангыс аай Төрзэн чуртувус деп медегер билиринге, улусчу чаңчылдарны болгаш езу-лалдарны, амыдырал-чурттаарының талазы-биле боттарының күзел бодалдарын ынчан турган колониал-дыг чурумнарга удур тургузарына идиг болган.

Алдан-маадырларның өлүм чок херзэн алдаржыдып мөңгедиринге Тыва Арат Республиканы Биче Хуралының Президиумунуң 1941 чылдың май

11-де болган хуралының 19 дугаар шиитпирин улуг ужу-дузалыг болган. Ында доктаатканы «1883 чылда Хемчикке иштики, даштыкының дайзыннарына удур тура халышкан революсчу алдан кижини «алдан дургуннар» дивейн, «алдан-маадырлар» деп адаарын доктаадыр болгаш оларның турган черлеринге тураскаалдар кылырын доктаадыр...». Ол ышкаш «Алдан-маадырларның тура халыышкынын улам ыңай шинчилээринин болгаш ооң киржикчилеринин тураскаалын мөңгедиринин талазы-биле хем-чеглер дугайында» ТР-ниң Чааааның 1993 чылдың июньда хүлээп алганы доктаалы алдан-маадырларның ат-алдарын улам көдүргөн, моон сон-гаар чүнү кылырын тодаргайлаан.

Алдан-маадырларның маадыр-

лыг чоруктары чонун ырларында болгаш тоолчургу чугааларында алдаржып ырлаттырган, олар амгы шүлүкчүлерин, композиторларның болгаш чурукчуларның хей-аът ки-рер соруу, эртем, төөгү талазы-биле шинчилээр чүүлү апарган.

Алдан-маадырларның тура халыышкынының 130 чылының байырлалын төлептиг уткуур белеткел хемчеглерин күүселдези дээш республиканың оргкомитеди-биле кады Сүт-Хөл кожуун база Алдан-Маадыр суму чагыргалары боттуг ажилдарны чорудуп турар. Ооң түн-нелинде план-хемчегде кирген элзэн ажилдар шуудап эгелзэн. Хемчик хемни кежир туткан чаа көвүрүгнү кежир автоорукту асфальтылаары, хем эринге «Самбжык» тураскаал тудуун тургузары, Алдан-Маадыр — Суг-Аксы суурлар аразының аргы-

жылга оруунуң септелгези, С жык аттыг көдээ Культура ба ның, Алдан-Маадыр аттыг му салбырының септелгелери, А чуларны чаагайжыдары, Ак көвүрүүнүн септелгези, Орг-с кважина тудуунуң ажилдары түлүк чоруп турар. Алдан-Ма суурнуң кыдыында чонун да чези-биле субурган тудуу до турар.

Бо үеде демнежи, бот-бот деткижи ажилдаары кончу гула. Ынчангаш Тыва Чааа амыдыралга хамаарышкан ч айтырыгларны шиитпирлээр биске дуза-деткимчени үт көргүзүп турарына өөрүп четт нивисти илергейлевес аргавы

Мира ООР

Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы

Ачы-дуза чедиреринин талазы-биле бирги чер

Кызылдың улуг назылыг болгаш инвалид улустун интернат-базының директору Алдын Монгуш.

2014 чылда Тыва Республика биле Россия Федерациязының чаңгыс демнежилгезинин база Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чыл юбилейлиг байырлардарының үезинде Кызылдың улуг назылыг болгаш инвалид улустун интернат-базының база 30 харлаан юбилейин демдеглээр.

Мынча чылдарның дургузунда бо интернат-базың чеже-чеже хоочуннар ачы-буянын чедирбээн дээр. Бо хүннерде ында 137 кижичурттал, ачы-дузаны ап турар. Олардан 46 кижичи — пенсионерлер, 38 кижичи — бирги бөлүктүн, 42 кижичи — ийги бөлүктүн, 9 кижичи — үшкү бөлүктүн инвалидтери, 80 ажыг кижичи — кадыының байдалы-биле чыдар кижилер.

Интернаттың чурттакчыларына таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш 125 социал ажылдакчылар, эмчилер, психологтар болгаш өске-даа мергежилдин кижилери чаңгыс демниг ажылдап турарлар. Эп-найыралдыг коллективти 2007 чылдан бээр Алдын Анай-оолович Монгуш билдилгидуртуп турар.

Күш-ажылдың хоочуннары болгаш инвалидтери амыр-дыштыг чурттаарына, хостуг үезин чөптүг, ажыктыг кылдыр дыштанырына интернатта, шынап-ла, улуг назылыг кижилерге таарыштыр бүгү-ле эки байдалдарны тургускан. Тренажерлар, бильярд, теннис, шыдыраа залдары, диш эмчизинин база физиологтук эмнээшкнинин, массаж кылырының кабинеттери, библиотека ажылдап турар. Интернаттың дузалал ажыл-агыйында 270 баш шээр малды, 20 ажыг бода малды, чылгыны тудуп турар. Ол бүгү малды интернаттың столоваязына, байырлалдар үезинде аш-чемге хергелел кылдыр ажылдап турары эки.

Интернаттың 30 чыл ук-төөгүзүнде хөй-ле удуртукчулар солчуп келген. Оң ажыл-амыдыралының экижээнин амгы директор Алдын Анай-оолович Монгуштун ады-биле холбаштырып турар. Интернаттың чурттакчылары улуг назылыг хоочуннар-даа, ажылдакчылар-даа удуртукчузунун дугайында чылыг-

чимчак сөстөр-биле кызымаан, чүткүлдүүн чугаалаар болдулар.

Алдын Анай-оолович 2007 чылдан бээр Кызылдың улуг назылыг болгаш инвалид улустун интернат-базының директорлаан үезинин дургузунда одалга системазының база чылыг четкизинин капитал септелгезин кылдырып дооскан. 75 кижичурттаар немелде тудугну, лифтини ажылгалга кириген, интернаттың чурттакчыларының айыыл чок чоруун магадылаары-биле көрүп-хайгаараар системаны ажылдатканын демдеглекседим. Ол ышкаш хуралдаар залды септеткен, республиканың курорттарына болгаш аржааннарына интернаттың чурттакчыларын дыштандырып эгелээн, машина-техника-биле хандырылганы экижиткен.

2012 чылда интернат-базының коллективти эң бедик көргүзүгүчү чедип ап, чонга ачы-дуза чедиреринин талазы-биле республикада «Эң эки коллектив» деп үнеледип, бирги черни алганы болур.

Кызылдың улуг назылыг болгаш инвалид улустун интернат-базының коллективти, директору Алдын Анай-оолович чедишкннерге доктаавайн, чаа-чаа сорулгаларны мурнунда салып алган тура-соруктуг ажылдап турарлар. Чоокку үеде оларның планында интернат-базының бүрүн септелгезин база чунар-базың болгаш хеп чуур чаа комплексти кылдырып көрдүнгөн.

Чаңгыс демниг коллективтин чоруу чогуңур, ажыл-херээ бүдүңгүр болурун йөрээвишаан, 30 чыл юбилейин демдеглээр Кызылдың улуг назылыг болгаш инвалид улустун интернат-базының чурттакчыларына сөстен берээлинер.

Тамара Чамзыновна Сарылар: «Мен бо интернат-базында 2012 чылда келдим. Шупту талазы-биле хандырылганы дыка эки. Бистин чурттап турар өрээлдеривисте эт-херексел шупту бар, телевизор, соодукчу, хевистер дээш. Эмчилер, психолог бистерни үргүлчү хайгаарап турарлар. Байырлалдар санында маргылдааларны эртирип турары солун, шыдыраа, теннис, бильярд оюннарына тиелекчи болганнарга акша шаңналын тысып турар. Оон ыңай онза демдеглээрим болза, кадыының байдалы-биле курорттарже, хөлдөрже дыштандыраар, Азас, Ноган-Хөл, Чедер, Дус-Хөл болгаш чоок-кавы черлерже база чедирип турар. Мен «Серебрянкага» кадыым быжыглап, дыштангаш келдим. Бо хүннерде агаарның байдалын көрүп тургаш, Эрзинин Төре-Хөлче дыштанып чоруур планыг бис. Аравыста ырлаар, шүлүк чогадыр болгаш танцы-самга салым-чаяанныглар база бар. Олар чоок черлерже

солун концертин барааруурлар. А бистерге уран чүүлдүн ажыл-концертин көргүзүп кааар. Мы бажың бар, ону улгаттыр оон-биле чергелештир кырыш шөл аңгылап бээр турар бис».

Данов Кууларович чыл бурунгаар бо интернат-базында келдим. Оон мурнунда кылбаан, тутпаан ажыл-иштер, хоочуннарың, сөөлгү чылдарда экижэ тала-биле ажырбас, ам-даа кылыр ажыл хөй удуртукчуңуң ажылдап турар деп санаар мен. Чоокку үргүлчү концерт бар чоруур бис. Удуртукчуветкир кижичи. Оон-даа дакчылар ажылынга кыздыгы, инвалид хоочун үргүлчү ажаап, каракта демдеглээр чугула.

Адыг

АЧЫ-БУЯНЫҢАР УТТУНДУРБАС

Бүгү-россияның инвалидтер ниитилели 2013 чылда 25 чылын демдеглеп эрттирер. Албан-езузу-биле ону 1988 чылдың август 17-де тургустунган деп санап турар.

1988 чылдан бээр Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин дорт киржилгези-биле кады багай кижилерниң эрге-ажыктарын камгалаар хөй саныг федералдыг хоойлулар, Россия Федерациязының Президентизинин Чарлыктары, Россия Федерациязының Чазааның доктаалдары, тус чер эрге-чагыргаларының хоойлулары болгаш доктаалдары хүлээп алдынган. Оларның аразында инвалидтерге эң чугула «Россия Федерациясында инвалидтерниң социал камгалаалы дугайында» федералдыг хоойлуну 1995 чылда хүлээп алган.

Инвалидтерниң амыдырал-чурталгазына кончуг чугула хөй айтырыгларны шийттирлээринге Бүгү-россияның инвалидтер организациязы улуг салдарны чедирип келген. Оон бир чугула угланышкыны — инвалидтерниң болгаш инвалид апарының айтырыгларын ниитилелге билиндирип тайылбырлаары. Инвалидтерниң чогадыкчы чоруунун фестивалдарын болгаш оларның аразында спортчу маргылдааларны эрттирери база кол черни ээлеп турар. Фестивалдар болгаш спортчу маргылдааларның сорулгазы болза уран чүүлге, спортка дээш, өске-даа чүүлдерге инвалидтерниң салым-чаяанын тодарадыры, оларны деткири, бедик түннелдерни чедип алырына дузалажыры, чедишкннерге доктаавайн, салым-чаяанын улам сайзырадырына сорук кириери.

Инвалидтер ниитилели Кызыл хоорайга Бүгү-россияның инвалидтер ниитилели тургустунарының ырак мурнунда-ла тытып кээп, караа көрбөстөр-даа ниитилелинге, дүлөйлер-даа ниитилелинге хамаарышпас хөй кижилерни каттыштырып турган. Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин Кызыл хоорай организациязының үндезилекчилери, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, хоочуннары: Григорий Никитич Борзенков, Павел Андреевич Тихонов, Анатолий Яковлевич Загайнов, Василий Яковлевич Чанчин болгаш өскелер-даа. Кызыл хоорайның инвалидтер организациязын Анатолий Васильевич Десяткин даргалап турган. Оларның идеякыжи, боттарының мурнунга салган сорулгаларны чедип алырына чүткүлдүү, сүмележи болгаш дугуржуп билири эрге-чагыргаларның кичээнгейин инвалидтер организациязынча хаара тудупкан. Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин онзагай талазы — оон одуртгаларында шупту чергенин инвалидтеринин бары. Бөгүн Кызыл хоорайның инвалидтер организациязы 600 кежигүннерлиг, оларның аразында 100 кежигүн — инвалид уруглар.

Сөөлгү чылдарда эрге-чагырганың шупту чадалары, эвээш эвес организациялар болгаш бүдүрүлгелер, сайгарлыкчылар болгаш хууда ажыл-агыйлыг кижилер-биле сырый харылзааларны тургускан. Организацияның уставында айтылган сорулгаларны боттандыраары инвалидтерге доктаамал дузалап келген деткичилеринин күсели-биле акшаландырып турар. Хемчег-

лерниң чамдызын республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының, Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин база Кызыл хоорайның мэриязының дузазы-биле эртирип келген.

Амгы үеде хоорайның хөй организациялары болгаш бүдүрүлгелери боттарының бажыңнарынча кады багай кижилерниң үнер-кирерин эптиг кылдыр кылып турары өөрүңчү. Пандустарны, чөлеништерни тудуп, медээниң электри-конгаларын тургусканы эң ылаңгыя кылаштары багай азы шуут кылаштап албас,

Бөгүн бистин организациявыстың кежигүннери — хоорайның, ында хөй-ниити организацияларның амыдыралының идеякыжи киржикчилери. Организацияның кежигүнү бүрүзү спорт, уран чүүл, музыка, ус-шевер чорук, ыр-шоор, чогаал дээш, салым-чаяанныг чүлдөринге дыка хандыкшылдыг. Ча адыкчылары республиканың спортчу ат-алдарын бедик чергелиг маргылдааларга төлөптий-биле камгалап турарлар.

тергелиг кижилерге кончуг улуг кичээнгейин, сагыш чогаашкынын херечизи-дир. Кадык кижилерниң аразында кады багай, инвалид кижилер чурттап чоруур, оларның чурттаарына, харын-даа ажылдаарына эптиг байдалды тургузар ужуруг бис деп билишкн ниитилеливисте быжыгып ораы өөрүңчү. Мында даргавыс Мажит Салимович Исмаковтун үлүг-хуузу дыка улуг. Кызыл хоорайның кудумчуларына чорууру, бажыңнарже үнер-кирери кады багай кижилерге эптиг болурунун айтырыын шийттирлээринге боду хууда киржип турар. Оон түннелинде инвалидтерге хоорай иштинге чорууру элээн эптиг, чиик апарган. Национал театрың удуртуктазының

кичээнгейинин ачызында инвалидтер аңаа болуп турар шиилерниң болгаш концерттерниң доктаамал көрүкчүлери аларган, чүге дээрже оларның театрже үнер-киреринге эптиг пандустарны туткан. «Хаан-клуб» болгаш «Южный» ресторанның байырлал кежээлери, Бичи көрүкчүлөр театрына эртирген Авалар байырлалы, Крупская аттыг библиотекка Шагаа байырлалы — ол дээрже Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин Кызыл хоорай организациязының кылып чорудуп турар ажылдарының чүгле чамдызы-дыр. Бөгүн бистин организациявыстың кежигүннери — хоорайның, ында хөй-ниити организацияларның амыдыралының идеякыжи киржикчилери. Организацияның кежигүнү бүрүзү спорт, уран чүүл, музыка, ус-шевер чорук, ыр-шоор, чогаал дээш, салым-чаяанныг чүүлдеринге дыка хандыкшылдыг. Ча адыкчылары республиканың спортчу ат-алдарын бедик чергелиг маргылдааларга төлөптий-биле камгалап турарлар.

Чечекмаа Ондар, Надежда Донгак, Ольга Адыя, Марина Попова, Херел Ооржак, Галина Иванова, Сергей Малыгин, Ирина Фролова, Алдын-кыс Сарылар, Екатерина Черменева, Владимир Монгалбий, Татьяна Зайцева, Владимир Ооржак дээш, өске-даа идеякыжи кижилерниң киржилгези чокка организацияның амыдыралы ыңдыг-ла кончуг солун эвес боор ышкаш. Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин Кызыл хоорай организациязының кежигүннери инвалидтер

ниитилелин амыдыралы бооп, хөй-ниити ужуру-дун чеглерге, спортчу маргылдаадыкчы конкурстарга уран чурулга делгелгү үргүлчү киржип, кинотың болгаш Национал доктаамал көрүкчүлери.

Аарыгы болгаш муну анык эртип, бажының биске кээп, бисче теле боттарының холдары-биле чүүлду кылып, аас-кежик кижиге сөңнеп чоруур кылуу-биле өөрүп четтирди.

25 чыл дургузунда бистинизациявыска дузалап келгн кижилерге солунун аадамчыштыр өөрүп четтирилелдеридир бис. Олар Сергей Богусов, Аркадий Даниил Бузмаковтар, Сергей Любовь Сафриннер, Шенн Маргарита Монгуш, Ирина Неволин, Юрий Тыхеев, Ал Шулепов, Роберт Доржу, В Гавриленко, Владимир Каша (Алексей Леонидович Каша оон буянның ачы-дузазы бистин сагыш-сеткиливисте Тимошков, Анчимаа Аракча биле Иван Сергеевтер, Ал Гуров, Любовь Логинова, Шпенева, Владимир Елсуу сана Солун-оол, Александр Лариса Данзырын, «Хаан ресторанның коллективти, Владимировна, Н.К. Крупская библиотеказы коллективти эвес кымның ады бо даңзы бейн барган болза, бурун көрүңер. Биске 25 чыл дур ачы-буяныг дузаңар кам уттундурбас, ону кезээде чоруур бис. Шуптунарга буянның кижичи бүрүзүңе ханызындан өөрүп четтирди.

Алена С. Бүгү-россияның инвалидтер ниитилелин Кызыл хоорай организациязының

МӨГЕЙИП ТУР МЕН, ЧОНУМ!

Бистиң эргим ачаыс **Альберт Александрович ООРЖАК** 2013 чылдың август 18-те чырык өртем-кейден кезээ мөңгедэ чарлып чоруткан. Ол салым-чаянныг чолаачы болгаш уругларының ынак адазы чораан. Бистиң кажыдалывысты үлежип, моральдыг болгаш материалдыг дузаны чедирген чонумга мөгейип тур мен. Чаавам Марита К., акыларым Оюн-оол, Орлан-оол, угбаларым Марина, Долаанага, ача-выстың чаңгысклассчыларынга, кунчууларымга, кудаларымга, честем Өнер Хүлеровичиге, кожаларымга, райфинотделдин ажилдакчыларынга, кожуунуң Улуг хуралынга, Суг-Аксы ортумаа школазының коллективинге четтиргенимни илередип тур мен.

Кызыл кирип кудалааштын,
Ол-ла олчаан чоруй бардың...
Үш-ле хонук манаашкындан

Сеткил-сагыш саарзыкталган.
Бөдүүн болгаш чазык чаңың
Чүректерде мөңгө артар...

Өөнүң ишти
Сайлык ООРЖАК.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Администрации муниципального района
Сут-Хольский кожуун Республики Тыва

О формировании земельного участка Донгак Елизаветой Кончуковной для индивидуального жилищного строительства по улице Байысклан, дом 99, квартира 2 села Суг-Аксы

Руководствуясь Земельным кодексом Российской Федерации от 25.10.2001 №136-ФЗ, Федеральным законом от 25.10.2001 №137-ФЗ «О введении в действие Земельного кодекса Российской Федерации», Федеральным законом от 06.10.2003 №131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации», Уставом муниципального района Сут-Хольский кожуун, в целях эффективной реализации единой политики в области использования земель, на основании заявления Донгак Е.К., вх. №411 от 05.10.12 г., администрация муниципального района Сут-Хольский кожуун

постановляет:

1. Формировать земельный участок из категории земель населенных пунктов площадью 600 кв.м. (площадь подлежит уточнению при межевании), имеющий адресный ориентир: Российская Федерация, Республика Тыва, Сут-Хольский кожуун, село Суг-Аксы, улица Байысклан, дом 99, квартира 2 для индивидуального жилищного строительства.

2. Донгак Елизавете Кончуковне в течение 60 (шестидесяти) дней со дня подписания настоящего постановления обеспечить постановку земельного участка на кадастровый учет с целью опубликования сообщения в средствах массовой информации о последующем его закреплении на условиях аренды и представить не позднее указанного срока в администрацию муниципального района Сут-Хольский кожуун Республики Тыва.

3. Постановление вступает в силу со дня его подписания.

Председатель администрации муниципального района
Сут-Хольский кожуун М.Кызыл.

МЭЭН ЧУРТУМ

Эрзин, Тестин белдиринде
Ээр хавак кыры черде
Эргеленип өскөн черим
Эрзин кожуун төвү суур бар.

Эрзин, Эрзин —
Эргим черим,
Эрзин, Эрзин —
Мээң чуртум.

Элезинниг ховуларлыг,
Эзим, арга, шынааларлыг,
Элбек малы чаттып оъттаан,
Элдепейлиг чараш оран.

Эрзин, Эрзин —
Эргим черим,
Эрзин, Эрзин —
Мээң чуртум.

Ээлдек, бөдүүн, ажил-ишчи,
Эрзин чону хүндүлээчел.
Эртинези эгээртинмес
Эрзин кожуун — мээң чуртум.

ТЕРЕ-ХӨЛҮМ

Чарынныгдан, Манганныгдан
Чаржып баткан кара суглар
Чаартып, солуп турар ышкаш
Чайнап чыдар Тере-Хөлүм.

Аңгы, куузу алгырышкан
Аалдарның чайлаа, күзү
Арбын чону дыштанып кээр
Авыралдыг Тере-Хөлүм.

Улус чоннуң сонугаргаары
Упса-Нуурнуң ыйгылаажы
Удуй бээрге дүшке кирер
Угулза дег Тере-Хөлүм.

Васов КҮНДҮҮ.

Байыр чедиришкин

Өвүр кожуунуң Солчур суму-
зунда чолаачы, күш-культураның
болгаш спорттун хоочуну **Сергей
Настык-Доржуевич МОНГУШ**
август 26-да 55 харлаан. Ол — 3
ажы-төлдүн, 4 уйнуктарның үлегер-
лиг кырган-ачазы. Ынак солунун
дамчыштыр дараазында одуруглар-
ны бараалгаттывыс.

Төрүттүнген хүнүңерде
Дөгеревис байыр тудуп,
Аас-кежик, кадыкшылды
Алгап-йөрээп күзедивис.
Хүлүмзүрэн шырай-арнын,
Хөглүг-баштак аажы-чаңын,
«Тыва кызын» ырлай кааптар
Дыңнаксанчыг хоюг үнүн,
Ачыр-дачыр тутчу кааптар
Аваангырын, кашпагайын
Ам-даа салбайн, ол-ла хевээр
Хөңнүвүстү өөртүп чорзун!
Уйнуктарың, уруг-дарың

Углап-баштап кижик,
Улус чонга хүндүткү,
Улам өзүп неперез
Кызылда кады т
келиннери,

Чарлалдар

Диплом, выданный Кызылским училищем искусств 1988 г.
Монгуш Русланы Арбай-ооловны серии 3Т-1 №289372 в с
считать недействительным.

Кызыл хоорайның **Спутникте бажың** садып тур
кументилери белен. Харылзажыр телефоннар: **89233
89232612248.**

Август 27-ден эгелеп Чад
хоорайга Омск хоорайның «
технологиялар төвү» компь
биле мага-бот хыналдазын э
алырынче чалап тур. Сүмел
берип турар.

Тел. 8-913-340-35-89,
8-923-383-58-13.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак ававысты, кырган-ававысты, хүндүлүг эневишти Ха
Байкараевна ЮМБУУНУ хөөржүдеринге моральдыг болгаш мат
улуг дузаны чедирген ТР-ниң Дээди судунга, Россельхозбанкка
«Тувинская правда» солуннарның редакцияларынга, республика
чуннар организациязынга, ол ышкаш төрелдеривиске, коллегала
эш-өөрүвүске четтиргенивисти илередип тур бис.

Уруглары, өөн

ИЗВЕЩЕНИЕ

В отдел по управлению муниципальным имуществом и земле
ношениям администрации Тес-Хемского кожууна поступило заяв
гражданки **Натпит-оол Айсулы Васильевны** о проведении пу
слушаний на основании постановления администрации Тес-Хемско
на «О проведении публичных слушаний» от 19 августа 2013 год
по вопросам изменения разрешенного использования земельного
из земель населенных пунктов с общей площадью 500 кв.м., с
вым номером 17:12:0601042:191; расположенного по адресу: Рес
Тыва, Тес-Хемский район, с. Самагалтай, ул. А.Ч. Кунаа, дом 53
вида разрешенного использования «под объект здравоохранения»
разрешенного использования «для предпринимательской деятель
В рамках действующего законодательства в течение 30 дней
опубликования данного извещения отделом по управлению мун
ным имуществом и земельным отношениям администрации Тес-Х
кожууна принимаются письменные возражения по данному заявле
Ведущий специалист отдела по управлению муницип
имуществом и земельным отношениям админис
Тес-Хемского кожууна А.С.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Кызыл хоорай Энерге-
тиктөр мкр, 13-те 4 каът
тууйбу бажың. Бажың
ажыглалга дужааттынган.

«Ажаалга банкызы» ААН
таварыштыр ипотекага ап
болур.

Каш базым черде быжыг
гаражтар бар.

Амгы үеде квартира садып алы-
ры — амгы үең экономиказының
турум эвес байдалдарында силер-
ниң акшаңарны камгалап алырының
эң эки аргазы-дыр.

Ол бажыңдан квартиралар садып алырының талазы-биле дараазында телефоннарже долгаар:
тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-547-30-60, 8-905-920-41-01.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

ШЫН

ТУРГУЗУКУЗУ: Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
ямызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

кол редактор—2-01-35,
редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы —
2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз—2-40-77, культура
килдиз — 2-17-09, көдээ ажил-агый килдиз — 2-17-91, чагаа
килдиз — 2-03-88, реклама килдиз — 8-923-383-87-88, очулга
— 2-03-87, үлөтүр килдиз — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-30-69.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7081. Чагыг 100. Номерни парлааже дужааганы:
график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 3010181050000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация
адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннның Тыва Республика тал
биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Хереч
дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редак
туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа факт
дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.